

tæ vero contendunt hoc impossibile, ut videre est in Cajetano, 1 part., quæst. 12, art. 2, de Ente et essentia, cap. 1, quæst. 14, Capreolo, in 1, d. 2, quæst. 2, Ferrario 3, contra, c. 55, in Janduno 2, Metaphysicæ, quæst. 3, Ægidio 3, de Anima, text. 36. Quæ certe dissensio de nomine tantum est. Nam omnes admittunt haud posse nos propriam et distinctam quidditatem Angelorum cognoscere, quod, velint, nolint, experientia docet: omnes etiam fatentur posse nos attingere quidditates Angelorum confuse, atque in universalis: de nomine ergo dissident, nam Scotistæ ejusmodi cognitionem licet confusam, quidditatem appellant, Thomistæ autem quidditatis, non quidditatem appellandam esse reclamat.

9. *Notatio una pro eadem conclusione.*—His vero relictis, in gratiam date doctrinæ, notandum primo, prædictarum substantiarum intelligenti modos varios afferri. Divus enim Dionysius, cap. 2, de mystica Theologia et de Divinis nominib., cap. 7, de Deo loquens assignat triplicem. Primus est per attributionem, attribuendo scilicet Deo quidquid in creaturis perfectum comprehendimus, quod etiam in Angelis locum habet, illis enim tribuimus, si non omnes rerum aliarum perfectiones, certe supremum illarum gradum, affirmamusque dandas esse substantias, in quibus gradus ille in sua perfectione eluceat. Secundus modus est per negationem earum rerum, quæ puram perfectionem non habent. Quo etiam modo de intelligenti philosophari solemus. Namque intellectus concipiens generalem, rationem entis, ac substantiae, conatur eas contrahere ad genus quoddam entium, superans hæc inferiora, et tunc vocebus negantibus utitur, ut immateriali, incorporeo, etc. Tertius modus est per effectus, quo potissimum usus fuit Aristoteles 8, Physicorum, et 12, Metaphysicæ, ac docuit Paulus ad Roman. 1: *Invisibilia enim Dei per ea quæ facia sunt conspicuntur.* Potest autem addi quartus modus cognoscendi, per intellectum videlicet nostrum, in quo cum superiori illo substantiarum ordine convenimus. Unde S. Augustinus 8, de Civitate Dei, cap. 5 et 6, docet ratione intellectus nostri demonstrari, esse substantias intellectuales: assentiuntque Commentator, S. Thomas et alii. Quintus modus ex perfectione universi: et sic plures alii possent excogitari. Vide S. Thomam supra, et 1 p., et quæst. de Spiritu creaturis, et quæst. de Anima, art. 10, opusc. 70, supra Boetium de Trinit., quæst. 4, 2 Metaphysicæ, lect. 4. Potissima vero difficultas circa hoc restabat, quia

anima separata potest substantias spirituales aperte intelligere: ergo et conjuncta corpori, alias impeditur a nobilissima operatione per existentiam in corpore, proindeque illud informaret præter naturam suam: hæc tamen difficultas tangit modum cognoscendi animæ separatae, quod proprium locum habet infra libro sexto.

10. *Notatio altera.*—Notandum secundo licet alias substantias spirituales imperfecte cognoscamus, attamen animam nostram a nobis attingi quantum fas est humano intelligendi modo. Nam evidentissime scimus illam esse, et quidditatem ejus etiam usque ad ultimam differentiam specificam: proprietates denique et passiones. Ratio est, quia actus animæ nostræ proprii, potissimi effectus illius sunt, nobisque notissimi: illi vero explicant nobis propriam suæ causæ virtutem, ut ex hactenus dictis constat: at de Angelis nullum tam effectum cognoscimus. Quare, etc.

CAPUT VII.

UTRUM INTELLECTUS NOSTER PRO HOC STATU PENDEAT IN OPERATIONE SUA AB OPERATIONE PHANTASIE.

1. *Pro toto hoc capite videndus auctor, l. 2, de Gratia, cap. 4.*—*Argumentum primum partis negantis.*—*Argumentum secundum.*—*Tertium.*—De substantia actus intellectus nostri nihil dicendum superest, præter tradita in libro tertio de compositione autem et artificio actuum intellectus sufficienter in dialectica dictum est: solum ergo restat dicendum de modo operandi, quem intellectus noster habet: eritque sermo de intellectu in statu animæ conjunctæ corpori: nam de modo intelligendi in statu altero, infra dicitur libro sexto. Est autem in presenti quæstione certum intellectum dependere a sensibus in acquisitione specierum, ut supra ostensum est. Investigandum tamen superest, an post acquisitionem possit liber illis uti absque ulla dependentia a sensibus? Et quidem sensibus externis nihil operantibus, plana est responsio affirmans, ut experientia docet, et maxime in viris contemplativis, qui extasim patiuntur: Aristoteles enim 1 Ethic., cap. 8, docet viros divinos et heroicos ita subditos esse contemplationi, ut nulla alia sensuum actio, seu affectio illis supersit tribuenda: an vero intellectus ab interno sensu, seu phantasia dependeat, videtur pars negativa etiam vera. Primo, quia intellectus

constitutus jam est in actu primo per species, operetur, quod Aristoteles 3, de Anima, text. 39, expressit, dicens: *Qui contemplatur, necesse est una cum phantasmate contempletur.* Idem sentit divus Dionysius, c. 7, de Divinis nominibus et de coelesti Hierarch., cap. 10. *Impossible, inquit, est nobis superlucere divinum radium nisi varietate sacrorum velaminum circumvolutum.* Idem D. Augustinus 4, supra Genesim ad litteram, cap. 7, dum ait, quando numerum cognoscimus, aliud corporeum sensum, aliud rationem attingere: et Nazianzenus, orat. 2, de Theologia. Experientia quoque ita docet, primo, quia laesa phantasia, laeditur, et rationis usus, eademque impedita somno impeditur et intellectus: habet ergo manifestam dependentiam. Secundo: quando aliquid perfecte intelligere conamur, sensibilem imaginem illius intra nos formamus, quando alterum docere sensibilia exempla quaerimus quasi materiamphantasiæ suppedantes, a qua intellectus in dicendo pendet, quæ profecto experientiæ a D. Thoma citat., a. 7, allatae ostendunt conclusionem certam a posteriori: attamen ratio a priori difficile redditur. Idem S. Thomas hanc adducit, quod objectum intellectus nostri sit quidditas materialis rei: quæ ab intellectu nostro cognosci nequit secundum modum, quem in singularibus habet absque sensu juvamine, ideoque ad perfectam rei cognitionem postulari concomitantiam sensitivæ operationis. Quæ ratio multis impugnatur ab Scoto, in 1, dist. 3, q. 3, neque satis mihi arridet: fundatur siquidem potissimum in eo, quod intellectus singularia directe non cognoscat, quod, cap. 3, improbatum est. Præterea quamvis ea non ita cognoscat, attamen adducta ratione non potest haberi necessaria concomitantia inter operationem intellectus et phantasie: sed cum maxime vallet ea ratio ad suadendum, egere intellectum juvamine sensus ad perfectam cognitionem rei singularis, ac materialis ad suam usque singularitatem: hinc autem quomodo potest intelligi aut colligi tanta dependentia, quanta est inter sensum et intellectum? Quomodo item haberi ratio: quare laesa phantasia laeditur intellectus in suis operationibus universim?

4. *Neque quæ Scotus adducit, placent.*—*Vide l. 6, de Operæ sex dierum, cap. 9, num. 7.*—*Commodior ratio.*—Quare Scotus rationes alias invexit. Prima est in poenam peccati datum fuisse hanc dependentiam, falso tamen supponit ratio dictam dependentiam naturalem non esse, sed ex peccato descendere: cum in ipso etiam innocentiae statu locum haberet.

Secunda, ejusmodi dependentiam solum nasci ratione, fore ut etiam impediatur intellectus, ex subordinatione potentiarum animae, ratione cuius naturalem connexionem habent talem, ut operante una potentia circa aliquod objectum operantur et aliæ, quæ idem objectum natæ sunt attingere. Sed nec ratio hæc videtur satisfacere. Primo, quia principii petitione quodammodo laborat: nam hujus ordinis et connexionis causam quærimus. Secundo, quia hinc, ut plurimum haberi posset, intellectum operantem excitare phantasiam, ut cum ipso simul operetur, non tamen haberi, quod in sua ipsius operatione pendeat intellectus a phantasia, ut experimur: neque item ratio redditur cur læsio unius redundet in alterum. Quapropter illa occurrit commodior et evidenter ratio, quod dependentia, de qua tractamus, proveniat ex imperfectione status, in quo intellectus non recipit species, nisi dum actu phantasia operatur, et ambæ potentiae in eadem anima radicantur, sibique proinde mutuo deserviunt, atque etiam sunt impedimento. Unde quando phantasia lœditur et insanit, secum trahit intellectum et animæ attentionem, qua solum ratione læsio in intellectum, utpote incorruptibilem, redundare potuit: perfectio quoque imaginationis prodesse potest intellectui, quia quanto melius imaginativa apprehendit: eo meliores species imprimuntur intellectui: sed et intellectus ipse operando movet, ac secum trahit imaginationem. Hinc ergo oritur inter potentias has tam naturalis concomitantia quæ essentialis non est, sed ex actuali operatione proveniens, siquidem in anima separata, aut post corporum resurrectionem necessaria dependentia intellectus a phantasia nulla erit.

5. *Ad primum in num. 1. — Ad secundum. — Ad tertium.* — Ad primum argumentum in principio factum respondetur intellectum in actu primo constitutum non indigere motore extrinseco ad operandum, propter conjunctiōnem tamen cum corpore, habere naturalem concomitantiam cum corporea potentia. Ad secundum, quando intellectus versatur circa spiritualia, imaginatio negotiatur circa ea, ex quibus semper intelligit, aut quæ formaliter repræsentantur in phantasmate, aut quæ ex illo modo, aliquo deduci possunt. Ita S. Thomas supra, Philoponus quoque 3, de Anima, ad text. 21, notat divina intelligentibus concurrere imaginationem typos et figuræ opponentem: quod certe sonant verba Dionysii superius adducta. Ad tertium die, si sensus externi simul et interni impedianter a sua ope-

ratione, quemadmodum contingit in dormientibus, si tamen sensus externi ligentur non propter imaginatrix impedimentum, sed ob vehementem attentionem illius ad rem disparatam, tunc intellectum minime impeditum iri, siveque in extasi contingere.

6. *Instantia diluitur.* — Urgebis. Intellectus dormientis aptior est ad recipiendas impressiones specierum a substantiis separatis, ac revelationes etiam divinas, ut S. Thomas tradit 2, contra Gentes, cap. 81, et sacra Scriptura confirmat, communiter docens revelationes insomniis factas fuisse Prophetis, et tamen tunc ligata est phantasia: non ergo inter utramque potentiam semper intercedit concomitantia. Occurrentum esse quidem in somno intellectum aptiorem ad recipiendas species a Deo: tum propter quietem majorem: tum ne illa impressio specierum referatur ad ea, quæ exteriori sentiuntur, vel proprio discursu tribuantur, quod idem D. Thomas 2, 2, quæst. 173, art. 3, et de Verit., quæst. 12, art. 3, ad 1, explicuit: esse tamen minus aptum ad feren-dum judicium de rebus revelatis, quia inter dormiendum liberum usum rationis de lege ordinaria non habemus, sicut idem doctor, 4 part., quæst. 84, art. 3, ad 2, notavit.

CAPUT VIII.

QUID SIT INTELLECTUS AGENS ET POSSIBILIS.

1. *Vide l. 2, de Angelis a n. 14.* — Diximus de objectis et actibus intellectus agentis et possibilis, dicendum superest de ipsis potentiis. Et quoniam una sine altera perfecte non cognoscitur, de utraque breviter agendum. Est ergo in parte intellectiva animæ nostræ duplex productio, nempe speciei et actus, duplex receptio correspondens, utraque vero debet fieri ab spirituali virtute, et in potentia spirituali, ut ex dictis patet. Est autem potentia eadem receptiva speciei, productivaque actus intelligendi, quæ intellectus possibilis vocatur, quia ex natura sua est potentia, ut speciebus rerum omnium informetur, et per eas intelligat: at vero virtus productiva specierum, quia recipiendi unus non habet, sed tantum agendi, ideo ab actione denominatur agens, diciturque intellectus, non quia intelligat: cum solum producat species, quæ productio intellectus non est (objectum enim sensibile species quoque producit, nec tamen sentit), sed quia res intelligibles reddit.

2. *Differentia duplex inter intellectum possibilem et agentem.* — Hinc porro duas colliguntur differentiae inter has potentias. Prima, quod altera sit cognoscitiva, altera minime. Secunda, quod actio intellectus possibilis vitalis sit, atque immanens, cum sit actio cognoscendi: at intellectus agentis operatio ex se, et ex propriis non item: productio quippe speciei ex suo genere posset a re non vivente fieri, ut proxime de objecto sensibili diximus. Actio ergo intellectus possibilis ex propriis vendicat esse a principio intrinseco activo: non vero intellectus agentis actio: et hinc est, quod actio intellectus possibilis de se sit immanens, actio vero agentis ex modo suo transiens esse queat: constat ergo ratio et diversitas utriusque potentiae, saltem quantum ad quid nominis. Ad explicandum autem quid rei earum, alia dubia sunt enodanda.

3. *Primum dubium in praesenti capite quid sit uterque intellectum.* — *Externorum philosophorum varia placita.* — Primum est: an uterque istorum intellectum sit vera animæ potentia? In qua re Græci fere omnes hallucinati sunt, ponentes intellectum agentem et possibilis esse substantias separatas, concedentesque animæ nostræ tantum cogitativam, quam intellectum passivum vocant. Ita Theophrastus et Themistius, lib. 3, de Anima, Alexander autem, lib. 2, inquit intellectum agentem esse Deum ipsum, ac quod saltem sit substantia aliqua ex separatis, putarunt Arabes, Avempace, et quos refert Albertus 3, de Anima, tract. 2, cap. 4, Averroes 3, de Anim., text. 5 et 20, et 12 Metaphysicæ, text. 17, Avicenna, quoque 9 Metaphysicæ, cap. 4, credit intelligentiam ultimam, quæ præsidet sphæræ actiorum et passivorum esse intelligentiam agentem, quæ gubernat animas nostras, et 6, Natural., p. 5, c. 5 et 6, addit species intelligibles esse in ea ipsa intelligentia, ex illaque derivari in easdem animas. Huic sententiae favere videtur Aristoteles 3, de Anima, textu 19 et 20, ubi de intellectu agente ait, quod passione vacat, ac separabilis est, cum sit substantia actus: et infra ait: *Non quandoque intelligit, quandoque vero non intelligit, separatus vero, id est, atque id solum est immortale*, etc. Et Alexander ex mente Aristotelis ipsius probat intellectum agentem, Deum esse, cum doceat intellectum agentem omnia facere, quod solius Dei est.

4. *Improbatur.* — *Ratio ex Aristotele.* — *Confirmatio prima.* — *Confirmatio secunda.* — At enim, quod ad intellectum possibilem ar-

tinet, sententia hæc erronea est in fide, et in philosophia delirium, quod supra late probavimus, lib. 1, a c. 9, tum absolute, tum etiam in sententia Aristotelis. Quod vero pertinet ad intellectum agentem, certum etiam habetur esse veram animæ potentiam. Ita D. Thomas, 1 p., q. 79, art. 4. Colligitur etiam ex eodem in q. 84, art. 4, ubi opinionem Avicennæ improbat, et Platonis species intelligibiles fieri ab ideis: certum autem non dico, quod putem de fide. Nam quod intellectus agens, aut etiam species intelligibiles dentur, de fide non est: nec præterea ullus error in fide esset sentire illas a Deo, vel intelligentia aliqua produci. Rursus non dico certum quod evidenti demonstratione habeatur, nisi quantum res philosophica, eaque tam abdita patitur. Probatur ergo ratione Aristotelis, in 3, de Anima, c. 5, nam cum anima nostra ab intrinseco sit intellectualis, ab intrinseco habere debet necessaria ad exercendas intellectuales operationes, natura enim non deficit in necessariis, nec ordinat rem ad actionem, pro qua exercenda non conferat requisita, unum autem ex requisitis ad intellectus opera, est maxime productiva vis specierum intelligibilium, cum sine eis intellectio non fiat: habet ergo anima nostra hanc virtutem, sive potentiam. Quam rationem S. Thomas optime prosequitur, confirmaturque primo. Nam si virtus productiva specierum esset substantia separata, non penderet in illarum productione a phantasmate, neque a corpore, quia actio intelligentiae separatae superioris rationis existit: consequens autem est falsum et contra dicta: ergo, etc. Confirmatur secundo: quoniam in sensibus non desideratur aliquod ens separatum, quod perficiat species, sed in exterioribus ipsa externa sensibilia eas efficiunt, in interioribus autem virtus aliqua ipsius sentientis: idem ergo erit in intellectu possibili, probatio tamen Aristotelica potissima est, atque a priori.

5. *Instatur Aristotelis ratio.* — *Sustinetur tamen.* — *Dictum etiam est in disp. 150, Metaphysicæ, sect. 1, n. 17.* — At dices, illa ratione concludi non valet, intellectum agentem esse potentiam animæ, sed esse tantum virtutem quamdam necessariam, ideoque a natura provisam pro illa ipsius actione, quemadmodum sensus etiam indigent virtute movente, quæ tamen potentia animæ non est, sed externum sensibile: cœlum quoque indiget movente aliquo, qui tamen potentia cœlo interna dici non potest. Respondet vero Aristotelis rationem concludere propriam animæ potentiam